

РОЗДІЛ 1

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Т. О. Павлова,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

Вступ

Кожна держава як політико-територіальна організація публічної влади, що об'єднує населення на засадах громадянства, та здійснюється апаратом управління шляхом ухвалення та реалізації відповідних національних нормативно-правових актів, розроблює та здійснює свою власну внутрішню та зовнішню політику.

Визначаючи місце та поняття політики у сфері протидії злочинності у структурі загальної політики держави необхідно зазначити, що сама по собі політика визнається як «загальний напрямок, характер діяльності держави, певного класу або політичної партії» [1], яка здійснюється на міжнародній арені – зовнішня політика, та і в середині держави – внутрішня політика. Політика у сфері протидії злочинності структурно знаходиться у межах внутрішньої правової політики держави, окрім політики, яка здійснюється у сфері протидії міжнародним злочинам та злочинам міжнародної спрямованості.

У доктрині кримінального права при розгляді політиці у сфері протидії злочинності виділяють наступні її елементи (підсистеми) – кримінально-правову, кримінальну процесуальну, кримінально-виконавчу та кримінологічну політику.

У роботі розглянуто сучасну вітчизняну політику у сфері протидії злочинності як самостійної складової кримінальної політики держави

та її окрему підсистему – кримінально-правову політику та її основні напрями реалізації – кримінально-правова політика у сфері дії інститутів та норм Загальної і Особливої частин Кримінального кодексу України. Особлива увага приділяється законодавчим змінам, внесеним у чинний Кримінальний кодекс України в умовах воєнного стану.

Теоретичні засади політики у сфері протидії злочинності були закладені ще у XIX ст. у працях Е. Феррі, Ф. Ліста, А. Принса тощо.

Значний внесок у розвиток політики у сфері протидії злочинності наприкінці XIX – на початку XX ст. внесли С. К. Гогель, Л. С. Белогриць-Котляревський, І. М. Данилевич, О. Ф. Кістяківський, І. О. Максимович, М. П. Чубинський та ін.

У 20–30 рр. XX ст. дослідженням основ політики у сфері протидії злочинності (за терміном того часу «боротьби зі злочинністю») займалися М. М. Гернет, А. А. Герцензон, А. А. Піонтковський, М. Д. Шаргородський та інші вчені.

Найбільш активного розвитку політика у сфері протидії злочинності набула, починаючи з 70-х років XX ст. Розгляду основних проблем кримінально-правової політики, починаючи з вказаного періоду та до теперішнього часу, присвятили свої праці такі вітчизняні науковці як М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Багрій-Шахматов, С. Б. Гавриш, В. К. Грищук, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, А. Ф. Зелінський, О. М. Костенко, А. А. Митрофанов, В. О. Навроцький, М. І. Панов, Є. Л. Стрельцов, В. П. Тихий, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, О. А. Чуваков та інші вчені.

Незважаючи на наявність численних наукових досліджень, присвячених вказаній темі, слід відзначити, по-перше, на державному рівні поки що не розроблена державна концепція кримінальної політики у сфері протидії злочинності, у тому числі і кримінально-правова політика, про що свідчать численні зміни у чинному Кримінальному кодексі України та певна неузгодженість нормативно-правових приписів Загальної та Особливої частин чинного Кримінального кодексу України, а також неузгодженість кримінально-правових, кримінальних процесуальних та кримінально-виконавчих норм; по-друге, на зміст сучасної вітчизняної кримінально-правової політики вплинула військова обстановка, яка виникла ще у 2014 році та набула своєї повномасштабності з 24.02.2022 р. у зв'язку із вторгненням Російської Федерації (далі – РФ) на територію України, тому виникла потреба

проаналізувати вплив цього чинника на формування національної кримінально-правової політики в умовах воєнного стану.

Метою даного дослідження є дослідження поняття, завдань кримінально-правової політики України, її місця у загальній політиці протидії злочинності, взаємозв'язку з іншими елементами (складовими) політики у сфері протидії злочинності, визначення основних напрямів її реалізації; встановлення особливостей кримінально-правової політики України у воєнному стані та аналіз змін чинного вітчизняного кримінального законодавства України станом на 14.04.2022 р.

Мета дослідження зумовила постановку наступних завдань:

- розглянути поняття та структурні елементи (напрями) політики у сфері протидії злочинності;
- визначити основні магістральні шляхи вітчизняної політики у сфері протидії злочинності з часів створення України як незалежної держави;
- проаналізувати поняття, задачі, принципи вітчизняної кримінально-правової політики у сфері протидії злочинності;
- дослідити особливості реалізації кримінально-правової політики через застосування кримінально-правових норм Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу України у воєнному стані;
- проаналізувати законодавчі зміни до Кримінального кодексу України, які були внесені під час воєнного стану (станом на 14.04.2022 р.).

Методи дослідження складають певну систему з урахуванням поставленої мети і завдань дослідження. Загальнонауковий діалектичний метод обумовив розгляд поняття кримінально-правової політики, її завдань та принципів у сфері протидії злочинності. Порівняльно-правовий метод дозволив провести порівняння кримінально-правової політики, яка реалізовувалась у різні періоди історії нашої країни з метою визначення основних тенденцій, що були їй притаманні, а також для визначення структурних елементів політики протидії злочинності. Формально-логічний метод використовувався при дослідженні правової природи кримінально-правової політики та визначенні її місця у структурі загальної політики у сфері протидії злочинності тощо.

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, в який було внесені законодавчі зміни

з акцентом на зміни, що відбулися, починаючи з 2014 року (станом на 14.04.2022 р.) та інші закони України в межах теми дослідження.

1.1. Кримінально-правова політика незалежної України: поняття, завдання, напрями реалізації

Протидія злочинності можлива у разі вироблення та проведення державою особливої політики з метою досягнення максимальної ефективності такої протидії. Така політика, на нашу думку, повинна здійснюватися на підставі державної концепції, в якій визначається політична воля у сфері протидії злочинності, яка є результатом врахування багатьох об'єктивних чинників.

Кримінальна політика держави у сфері протидії злочинності у її загальному значенні – це система заходів (засобів), методів, інструментів і форм державного впливу на злочинність.

П. Л. Фріс вважає, що «політика у сфері боротьби зі злочинністю є виробленою українською державою генеральною лінією, що визначає стратегію, основні концепції, напрями, цілі і засоби впливу на злочинність шляхом формування кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, регулювання практики їх застосування, а також розробка й реалізація заходів, спрямованих на запобігання злочинам» [2, с. 12].

О. М. Джу́жа визначає, що кримінальна політика України «є одним з напрямів соціальної політики України – це правоохоронна політика, спрямована на профілактику, відвернення та припинення злочинів, реалізацію відповідальності осіб, які вчинили злочини, на виконання покарання засуджених. Основою кримінальної політики є діяльність з охорони інтересів народу від злочинних посягань, виконання заходів державного примусу» [3].

Кримінальну політику, на нашу думку, можна визначити як розроблену та забезпечену державним примусом стратегію та тактику протидії злочинності.

У зв'язку з цим кримінальну політику у сфері протидії злочинності варто поділити на:

- кримінально-правову – як діяльність зі створення соціально обумовленого кримінального законодавства, яка здійснюється

у формі криміналізації або декриміналізації (пеналізації або депеналізації) за для диференціації кримінальної відповідальності, запобігання подальшим суспільно небезпечним проявам, передбаченим як кримінальні правопорушення, застосовуючи різні заходи кримінально-правового впливу;

- кримінальну процесуальну – як діяльність, яка визначає основні напрями правотворчої діяльності держави та правозастосовної діяльності відповідних державних органів у сфері кримінального провадження;
- кримінально-виконавчу – як діяльність, яка направлена на виконання кримінальних покарань;
- кримінологічну (запобіжну) – як комплекс нормативно-правових, загально-соціальних та спеціально-кримінологічних заходів, які спрямовані на запобігання злочинності та усунення її причин.

П. Л. Фріс вважає, що судова та криміналістична складова державної політики протидії злочинності не мають самостійного значення. Так, науковець пише, що «судова політика» присвячена питанням діяльності судової гілки влади у цілому, і її можна розглядати як відповідний елемент конституційної політики України, як складову правової політики держави у цілому. Щодо «криміналістичної політики», то і вона теж не може виділятися у якості самостійної складової, оскільки як наука виконує вторинну (допоміжну) функцію, забезпечуючи відповідний аналіз представленого на експертне дослідження матеріалу з позиції його доказового навантаження по кримінальним справам (кримінальним провадженням)» [2, с. 13].

Кожному з елементів (складових) політики у сфері протидії злочинності притаманна відповідна роль, яка сприяє досягненню поставленої мети. Кримінально-правова політика становить серцевину політики у сфері протидії злочинності, оскільки визначає основні поняття, межі об'єкта впливу, об'єм, основні принципи та засоби впливу на злочинність.

Кримінально-правова політика є одним з основних елементів політики у сфері протидії злочинності, яка розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями та цілі кримінально-правового впливу на злочинність, яка відображається у нормах Кримінального кодексу України, практиці його застосування, актах офіційного тлумачення кримінально-правових норм тощо.

Кримінально-правова політика існує у наступних формах: доктринальній, законодавчій, правозастосовній та правовиконавчій.

Доктринальна форма передбачає розробку державно-політичної концепції кримінально-правової політики, яка визначає основні стратегічні напрями цієї політики. У доктрині кримінального права висловлюється думка, що за роки незалежності Україна так і не розробила єдиної державної концепції протидії злочинності, про що свідчать чисельні безсистемні зміни, які вносилися у норми чинного Кримінального кодексу України, деякі норми змінювалися по декілька разів. Наприклад, В. І. Шаkun вважає, що «недосконалість системи вирішення складних соціально-економічних питань має чисельні свідчення. Проте важливішим виглядає те, що влада так і не спромоглася виробити, а наука залишилась осторонь, ефективну кримінальну політику. На жаль, сучасна кримінальна політика в цілому, і кримінально-правова політика зокрема, виглядає непослідовною, суперечливою, нещирою, а нерідко відверто слабкою. З одного боку, проголошується пріоритет захисту особи та її невід'ємних прав і свобод, оголошується низка заходів щодо протидії злочинності, а з другого – організована злочинність ще ніколи не відчувала себе настільки вільно, зухвало нехтуючи законом та експлуатуючи широкі верстви населення» [4, с. 52].

Законодавча форма пов'язана із розробкою та прийняттям кримінально-правових норм, які закріплюють кримінально-правові інститути та вичерпний перелік складів кримінальних правопорушень. При ознайомленні із кримінально-правовими нормами чинного Кримінального кодексу України слід констатувати, що Україна, знаходячись на шляху до євроінтеграції, безсистемно імплементувала кримінально-правові норми у вітчизняний Кримінальний кодекс, тобто без урахування вітчизняних правових традицій, без визначення правої природи та цілей деяких інститутів, які були включені до кримінально-правової матерії. Особливо це стосується інститутів Загальної частини Кримінального кодексу України. Наприклад, у чинному Кримінальному кодексі України досі відсутні визначення кримінальної відповідальності, множинності, обставин, що виключають протиправність діяння, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування, судимості та її кримінально-правових наслідків, інших заходів кримінально-правового ха-

рактеру, заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, а також не визначено цілі їх застосування. Кримінально-правові інститути, поняття яких надано в Загальній частині КК України, не були системно впровадженні в структуру кримінально-правових норм Особливої частини Кримінального кодексу України. Наприклад, у ст. 34 КК України надано поняття рецидиву кримінальних правопорушень, але воно належним чином не знайшло свого чіткого відображення у диспозиціях норм Особливої частини КК України. Така недосконалість законодавчої техніки призводить до безсистемності законодавства та практики його застосування, що ускладнює єдине розуміння основних інститутів кримінального права та може негативно відбиватися як на практиці його застосовування, так і в цілому на кримінально-правовій політиці протидії злочинності.

На початку 90-х років ХХ ст. було проголошено незалежність країн, що існували на пострадянському просторі, які приймали власне законодавство, у тому числі і кримінальне, та розробляли власну кримінальну політику у сфері протидії злочинності.

З прийняттям Кримінального кодексу незалежної України від 05.04.2001 р., [5] вітчизняна кримінально-правова політика декілька разів змінювала магістральний шлях свого розвитку. Починаючи з 2000 до 2008 рр. кримінально-правова політика була направлена на гуманізацію, про що свідчить назва та зміст законів, які приймалися у цей період. Наприклад, Законом України від 22.02.2000 р. у Кримінальному кодексі 1960 р. «було скасовано смертну кару, а у чинному Кримінальному кодексі України вперше закріплено довічне позбавлення волі як найсуворіший вид покарання; верше закріплено на законодавчому рівні поняття та види суб'єкта злочину; вперше передбачено дві системи покарань – щодо повнолітніх (ст. 51 КК України) та неповнолітніх (ст. 98 КК України); розширилося коло покарань, які не пов'язані з позбавленням волі тощо. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів у зв'язку із гуманізацією кримінальної відповідальності» від 15.04.2008 р. (далі – Закон від 15.04.2008 р.) у Загальній частині було розширено коло осіб, до яких можуть бути застосовані заохочувальні норми, наприклад, інститут звільнення від кримінальної відповідальності; визначено диференційований підхід до призначення покарання за незакінчений злочин, знижено мінімальну межу (з 1 року до 6 мі-

сяців) позбавлення волі щодо неповнолітніх тощо. В Особливій частині Кримінального кодексу України ці зміни торкнулися здебільшого санкцій, які були доповнені альтернативними видами покарань, які не пов'язані з позбавленням волі, та зниженням верхньої межі покарання у виді позбавлення волі» [6, с. 95].

Починаючи з 2014 року магістральний шлях вітчизняної кримінально-правової політики було орієнтовано на посилення кримінальної репресії щодо осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки тощо.

За даними науковців Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «за період з вересня 2001 р. по травень 2013 р. загальна кількість змін і доповнень до Кримінального кодексу України склала фантастичну цифру – 432. При цьому в 59 статей зміни вносились двічі, в 30 статей – тричі, в 5 статей – чотири рази, в 2 статті – п'ять разів, і в 1 статтю – шість разів. КК було доповнено 63 новими статтями, причому 7 з них на час наведеного аналізу було вже виключено з КК, а ще 13 нових статей зазнали змін. Із 447 статей, які були в КК на момент його прийняття у 2001 р., 209 статей (47%) станом на травень 2013 р. було змінено. Фактично в середньому щомісячно зміни та доповнення вносилися приблизно в 3 статті КК. Цей процес триває й на сьогодні. Таке становище багато в чому викликано саме відсутністю цілісної концепції кримінально-правової політики в країні, в тому числі стратегії розвитку національного кримінального права» [7]. З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 р. № 2617-VIII (далі – Закон України від 22.11.2018 р.) пов'язана, так звана мала реформа вітчизняного кримінального законодавства, та відбулася наймасштабніша зміна вітчизняного Кримінального кодексу України з часів його прийняття, а саме «229 положень статей Загальної і Особливої частин КК було змінено, уточнено або ж скасовано та доповнено новими положеннями. Вказаним законом відбулася відмова від моністичного підходу до визначення основного об'єкта кримінально-правового регулювання (кримінально-протиправного діяння), яким за КК 1922-го, 1927-го, 1960-го, 2001 року визнавався один об'єкт – злочин, і запровадження новим законом дуалістичного підходу, згідно з яким об'єктом кримінально-правового регулювання визнаються два

види кримінально-протиправних діянь – кримінальний проступок і злочин (ч. 1 ст. 12 КК). Тим самим до змісту Кримінального кодексу України введено, поряд із поняттям «злочин», нове раніше не відоме кримінальному законодавству України поняття «кримінальний проступок» як вид кримінального правопорушення. У такий спосіб кримінальне законодавство України істотно наблизилось у вирішенні означеного питання до кримінального законодавства низки Європейських держав: КК Франції, Німеччини, Іспанії, Швейцарії, Австрії, Чехії, Литви, Латвії та ін., які дотримуються дуалістичного підходу в законодавчому визначенні об'єкта кримінально-правового регулювання» [8].

Правозастосовна форма пов'язана зі сферою застосування кримінально-правових норм та інститутів правоохоронними та судовими органами.

Правовиконавча форма охоплює сферу дотримання кримінально-правових норм переважною більшістю громадян та усіма суб'єктами політичної системи держави.

Слід зазначити, що всі розглянуті форми здійснення кримінально-правової політики тісно взаємопов'язані та доповнюють одна одну. Тому певна недосконалість однієї з форм здатна негативно вплинути на кримінально-правову політику держави в цілому.

Кажучи про кримінально-правову політику, слід відзначити, що вона базується на відповідних принципах. Принципи кримінально-правової політики, на думку П. Л. Фріса, можливо поділити на загальні (конституційні) та спеціальні (галузеві). Відповідно до такого поділу, до загальних принципів кримінально-правової політики належать наступні: принцип демократизму (ст. 1 Конституції України), принцип переваги прав і свобод людини (ст. 3 Конституції України), принцип верховенства права (ст. 8 Конституції України), принцип рівності громадян (ст. 21, 24 Конституції України), принцип зворотної дії в часі (ст. 58 Конституції України), принцип недопустимості подвійної відповідальності (ст. 61 Конституції України), принцип законності та презумпції невинуватості (ст. 29, 61, 62, 124 Конституції України) [9]. До спеціальних принципів, на думку П. Л. Фріса, належать такі: «принцип відповідності кримінально-правової політики іншим елементам політики у сфері боротьби зі злочинністю», «принцип врахування соціально-правової психології», «принцип економії репресії»,

«принцип доцільності», «принцип невідворотності відповідальності», «принцип диференціації та індивідуалізації відповідальності та покарання», «принцип соціальної справедливості» тощо.

Перед кримінально-правовою політикою стоїть комплекс завдань, вирішення яких створює передумови для успішної діяльності всієї системи протидії злочинності.

Завдання кримінально-правової політики реалізуються у таких сферах:

- у сфері визначення форм реалізації кримінальної відповідальності та загальних засад кримінального покарання, а також визначення підсистеми інших заходів, альтернативних кримінальному покаранню;
- у сфері визначення кола діянь, які віднесені до категорії злочинних (питання криміналізації та декриміналізації).
- у сфері визначення оптимальних заходів кримінально-правового впливу на винного – пеналізація та депеналізація;
- у сфері запобігання кримінальним правопорушенням за допомогою заходів кримінально-правового впливу (загальна та спеціальна превенція).
- у сфері взаємодії з іншими елементами (складовими) політики у сфері протидії злочинності тощо.

У сфері визначення форм реалізації кримінальної відповідальності та загальних засад кримінального покарання, а також визначення підсистеми інших заходів, альтернативних кримінальному покаранню перед кримінально-правовою політикою стоять завдання чіткого визначення підстав та меж кримінальної відповідальності, системи та порядку призначення кримінальних покарань, а також розроблення чіткої системи заходів, альтернативних кримінальному покаранню, оскільки від цього залежить визначення основних напрямів політики у сфері протидії злочинності в цілому.

У чинному Кримінальному кодексі чітко визначено межі дії закону про кримінальну відповідальність в часі, просторі за національним та універсальним принципами; надано поняття кримінального правопорушення та його види, стадії розвитку умисного злочину; визначено поняття, ознаки та види суб'єкту кримінального правопорушення; суттєво змінено нормативне визначення інституту співучасті у кримінальному правопорушенні; вперше визначено форми множинності

на законодавчому рівні; розширено перелік обставин, що виключають протиправність діяння; суттєво реформовано систему кримінальних покарань, порядок їх призначення та звільнення від покарання та його відбування; закріплено дві системи покарань – для повнолітніх (ст. 51 КК України) та щодо неповнолітніх (ст. 98 КК України); визначені загальні засади призначення кримінального покарання – ст. 65 КК України та особливості призначення покарання щодо неповнолітніх – ст. 103 КК України; вперше в окремих розділах Кримінального кодексу України закріплені наступні інститути: інші заходи кримінально-правових заходів, заходи кримінальної-правового характеру щодо юридичних осіб, судимість, особливості кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх тощо.

У Загальній частині чинного Кримінального кодексу України досі не розроблено чіткої системи заходів, альтернативних кримінальному покаранню. Хоча поступове впровадження ідеї багатокільйності заходів кримінально-правового впливу відбулося з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18.04.2013 р. № 222-VII, яким було запроваджено спеціальну конфіскацію та змінено назву Розділу XIV Загальної частини КК України, а саме «Інші заходи кримінально-правового характеру», хоча назву вказаних заходів та мету застосування більшості із вказаних заходів не передбачено. У зв'язку з чим у доктрині кримінального права висловлені різні точки зору з цього приводу. Інші заходи кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб, на нашу думку, представляють собою відмінні від кримінального покарання засоби реагування держави на вчинені кримінальні правопорушення (або суспільно небезпечні діяння, які передбачені як кримінальні правопорушення), що застосовуються самостійно або поряд з кримінальним покаранням та відрізняються один від одного своєю правовою природою та цілями. У чинному Кримінальному кодексі вказані заходи розпорозені у різних нормах Загальної частини КК України, що значно ускладнює їх застосування. Тому це питання, на наш погляд, залишається ще не вирішеним. Розуміння системи заходів, альтернативних кримінальному покаранню, ще більш ускладняється у зв'язку із прийняттям закону України від 06.12.2017 р., яким Загальну частину Кримінального

кодексу України доповнено самостійним розділом, що містить одну статтю – «Обмежувальні заходи», які застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство поряд з призначенням кримінального покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання (ч. 1 ст. 91-1 КК України) [5]. Інші заходи кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб, на нашу думку, мають наступні ознаки: 1) передбачені у Кримінальному кодексі України, оскільки мають кримінально-правовий характер; 2) мають примусовий характер; 3) є заходами, відмінними від покарання, тобто не пов'язані із карою, а тому їх застосування не тягне за собою судимість; 4) є альтернативою кримінальному покаранню або застосовуються поряд із ним; 5) на відміну від кримінального покарання можуть біти застосовані до осіб, які не визнаються суб'єктом кримінального правопорушення. Деякі із вказаних заходів не мають строкового характеру, наприклад, примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальна конфіскація. Головною відмінністю вказаних заходів від кримінального покарання є те, що вони не мають карального характеру, хоча і вважаються примусовими заходами як і кримінальне покарання, але їх застосування не тягне за собою судимість, хоча і пов'язано із певними правообмеженнями, передбаченими у законі. У чинному Кримінальному кодексі України передбачено наступні види заходів кримінально-правового характеру: примусові заходи медичного характеру; примусове лікування; спеціальна конфіскація – Розділ XIV Загальної частини Кримінального кодексу України; обмежувальні заходи – Розділ XIII-1 Загальної частини Кримінального кодексу України; примусові заходи виховного характеру щодо неповнолітніх – Розділ XV Загальної частини Кримінального кодексу України.

Є певні проблеми у визначенні засад призначення кримінального покарання, вони пов'язані із необхідністю чіткого визначення спеціальних засад призначення кримінального покарання, які досі тяж розпорошені по різних розділах Загальної частини Кримінального кодексу України. Досить великою є також різноманітність основних видів кримінальних покарань, які можуть бути альтернативно призначені за одне і те ж кримінальне правопорушення тощо.

Як вже вказувалося, важливим етапом на шляху реорганізації чинного Кримінального кодексу України було прийняття Закону України

від 22.11.2018 р., яким на рівні вітчизняного кримінального законодавства передбачено термін «кримінальне правопорушення», яке вже було запроваджено у кримінальному процесуальному законодавстві. Актуальними залишається питання критеріїв відмежування кримінального проступку від злочину та від інших правопорушень, перш за все адміністративних, дисциплінарних тощо.

Появі в сучасному кримінальному законодавстві України інституту кримінального проступку передувало окреслення перспектив його впровадження ще в Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні 2008 року. Згодом ця перспектива була реалізована з прийняттям 13 квітня 2012 року Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), в якому було передбачено особливості досудового розслідування кримінальних проступків (у формі дізнання) та спрощене провадження в суді першої інстанції щодо кримінальних проступків. Рішення про виокремлення інституту кримінальних проступків у Кримінальному кодексі України було нагальним та обумовлено необхідністю узгодження норм цього Кодексу з нормами КПК України.

Кримінальне правопорушення – це установча та відправна кримінально-правова категорія, яка є визначальною за нормами всього КК України.

Внесеними змінами до ст. 11 Кримінального кодексу визначення злочину трансформовано у визначення «кримінального правопорушення» (єдиного як для злочинів, так і для проступків) – «суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення».

У ст. 12 Кримінального кодексу встановлено види кримінальних правопорушень (кримінальні проступки та злочини) та надано їм визначення. При цьому, як і пропонувалося, склади кримінальних проступків утворено за рахунок злочинів невеликої тяжкості.

Кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі (ч. 2 ст. 12 КК України).

Фактично законодавець просто переніс злочини невеликої тяжкості в категорію проступків, обґрунтовуючи можливість і доцільність

такого поділу на існуючу значно меншу ступінь суспільної небезпеки злочинів невеликої тяжкості порівняно із злочинами середньої тяжкості, тяжкими та особливо тяжкими злочинами.

Запровадження поняття кримінального проступку пов'язано із прагненням законодавця гуманізувати вітчизняну систему заходів кримінально-правового впливу, виконати міжнародні зобов'язання, диференціювати кримінальний проступок та злочин, забезпечити узгодженість між основними вітчизняними законами кримінально-правового блоку – Кримінальним та Кримінальним процесуальним кодексами України. При цьому, на наш погляд, спробу законодавця диференціювати кримінальні проступки та злочини, а також гуманізувати вітчизняну систему заходів кримінально-правового характеру слід вважати не зовсім вдалою з наступних причин.

Критеріями розмежування кримінального проступку та злочину, відповідно до положень ст. 12 чинного КК України, виступають характер та ступень суспільної небезпеки діяння, вид та розмір покарання. Суспільна небезпека діяння визначається суспільною небезпечністю наслідків, які настають у разі вчинення відповідного діяння. Якщо мова йде про злочин, то традиційно вважається, що він є найнебезпечнішим видом правопорушення. Тому за його вчинення призначається найсуворіший захід державного примусу – кримінальне покарання, призначення якого тягне за собою судимість. Виходячи із змісту ч. 2 ст. 12 КК України, злочином вважається суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину у разі, якщо за його вчинення призначається покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі чи довічне позбавлення волі. У зв'язку з тим, що законодавець у Розділі X Загальної частини Кримінального кодексу України «Покарання та його види» не надав перелік покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, нами було взято за основу зміст Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України), Особлива частина якого побудована з урахуванням того, чи пов'язаний вид покарання з позбавленням (або довічним позбавленням) волі чи ні. Розділ II КВК України має назву – «Виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі», до яких відносяться усі види покарань окрім позбавлення волі та довічного позбавлення волі, виконання яких присвячені Розділ III – «Виконання покарання

у виді позбавлення волі» та Розділ – IV «Виконання покарання у види довічного позбавлення волі». Звертає на увагу те, що законодавець у чинному Кримінальному кодексі не виділяє кримінальні проступки в окремий розділ, як, наприклад, зроблено в деяких іноземних країнах, а закріплює їх поряд із злочинами, що у процесі правозастосування може потягти складнощі у розмежуванні вказаних суспільно небезпечних діянь.

Законом від 22.11.2018 р. змінено поділ злочинів за ступенем тяжкості. Відповідно до ч. 3 ст. 12 КК України, «злочини поділяються на: нетяжкі, тяжкі, особливо тяжкі». При цьому слід зазначити, що окремі, правопорушення, які за своєю сутністю не є управлінськими (адміністративними) та правопорушення, за вчинення яких передбачено адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб, за рахунок яких планувалося також наповнити зміст кримінальних проступків, залишилися у Кодексі України про адміністративні правопорушення, наприклад, ст. 51 «Дрібне викрадення чужого майна», ст. 173 «Дрібне хуліганство», що на практиці ускладнює правове розуміння змісту та розмежування адміністративного правопорушення та кримінального проступку.

Правовий аналіз змісту Закону від 22.11.2018 р. свідчить про те, що законодавець вважає кримінальні проступки кримінально караними діяннями. Про це свідчить аналіз пункту 2-1 ст. 89 КК України, в якому йдеться про те, що особи, засуджені за вчинення кримінального проступку вважаються такими, що не мають судимості, після відбуття покарання. Тобто, виходячи із змісту ст. 88 КК України, особа, яка вчинила кримінальний проступок, як і у разі вчинення злочину, визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком. Це означає, що кримінально-правові наслідки кримінального проступку та злочину є однаковими. Отже, виникає запитання, чим відрізняються кримінальні проступки від злочинів невеликої тяжкості, які існували у попередній редакції Кримінального кодексу України? У кримінально-правовому сенсі, на наш погляд, така різниця відсутня. Вважаємо більш виправданим та доцільним впровадження на законодавчому рівні підходу «стягнення за кримінальні проступки», які за своїм змістом не можуть дублювати покарання.

Аналізуючи критерії розмежування кримінального проступку та злочину, можливо зробити наступні висновки: «по-перше, в чин-

ному Кримінальному кодексі України розглядувані діяння містяться в Особливій частині без чіткого розмежування, тобто це означає, що базовий склад відповідного суспільно небезпечного діяння може бути сформовано як кримінальний проступок, а кваліфікований та/або особливо кваліфікований як злочин, наприклад, ч. 1 ст. 185 КК, ч. 1 ст. 190, ч. 1 ст. 276 КК тощо, тому кримінальні проступки могли б бути передбачені у Кодексі про кримінальні проступки; по-друге, критеріями розмежування кримінального проступку та злочину виступає характер та ступень суспільної небезпеки діяння, вид та розмір покарання, хоча чіткого поняття (або переліку) видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, в Розділі X Загальної частині чинного Кримінального кодексу не надано; по-третє, потребують подальшого ретельного дослідження норм базових кодексів, які регулюють правовідносини у певних сферах, з метою виокремлення діянь, які могли б бути віднесені до кримінальних проступків або взагалі виключені; по-четверте, оскільки за вчинення різних видів кримінального правопорушення не можуть застосовуватися (призначатися) однакові кримінально-правові заходи, тому вважаємо більш виправданим та доцільним запровадити на законодавчому рівні підхід «стягнення за кримінальні проступки», які за своїм змістом не можуть дублювати покарання» [10, с. 24–26].

Наукові дослідження в галузі кримінально-правової політики покликані вивчати та розробляти загальні питання діяльності держави по створенню та реалізації норм кримінального законодавства.

Наступне пріоритетне завдання кримінально-правової політики знаходиться у сфері визначення кола діянь, віднесених до категорії кримінально караних або зворотній процес (криміналізація й декриміналізація). Актуальним завданням у вказаному напрямі є визначення критеріїв віднесення певних груп правопорушень до категорії злочинних та кримінально караних (криміналізація) або виключення відповідних діянь з цього кола (декриміналізація). Критерієм такого поділу виступає характер та ступень суспільної небезпеки, властивої тому або іншому діянню, яке за певних умов визнається кримінальним правопорушенням, а також поширеність таких суспільно небезпечних проявів у державі.

Протиправність, як ознака кримінального правопорушення, пов'язана з криміналізацією суспільно небезпечних діянь та декримі-

налізацією діянь, що втратили суспільну небезпеку. Питання визнання діяння кримінальним правопорушенням (або виведення діяння з кола таких, які визнаються злочинними) реалізуються в межах кримінально-правової політики. За допомогою криміналізації законодавець вирішує наступні питання – соціальні, економічні, політичні тощо. М. І. Мельник вважає, що перш, ніж звернутися до криміналізації, необхідно відповісти на наступні запитання: «1) Чи взагалі існує в даному випадку проблема, яка може бути розв'язана за допомогою криміналізації? 2) Чи є характер та ступінь шкідливості (небезпечності) достатнім для визнання його злочином? 3) Чи є необхідність у створенні нової кримінально-правової норми, яка б передбачала відповідальність за таке діяння (чи вичерпані інші можливі засоби для розв'язання цієї проблеми, чи придатні для її розв'язання кримінально-правові засоби і наскільки вони можуть бути ефективними)? 4) Як правильно зафіксувати у кримінальному законі сутність криміналізованого діяння (які істотні ознаки передбачити як обов'язкові)? На думку вченого, та й інших фахівців, «ігнорування цих питань взагалі чи одержання на них не достатньо чітких та обґрунтованих відповідей може потягти помилки у криміналізації діянь з усіма правовими, соціальними та іншими наслідками...» [11, с. 94].

В юридичній літературі висловлені різні точки зору щодо поняття криміналізації. М. І. Хавронюк розглядає криміналізацію як «законодавче визнання тих чи інших діянь злочинними та встановлення за них кримінальної відповідальності» [12, с. 7].

Наприклад, П. Л. Фріс вважає, що існує дві концепції криміналізації. «Представники першої трактують криміналізацію широко, розуміють під нею не тільки закріплення в законі ознак основних складів злочинів, а і зміни у санкціях норм Особливої частини КК України в сторону їх підвищення, введення нормативних обмежень на застосування інститутів звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, інші норми, які викликають небажані для суб'єкта наслідки, погіршують правове становище суб'єкта, посилюючи тим кримінальну відповідальність. Представники другої концепції розуміють криміналізацію у вузькому сенсі, обмежуючись процесом закріплення ознак певних діянь у якості кримінальних правопорушень» [13, с. 45].

Аналізуючи зміст поняття «криміналізація», на нашу думку, необхідно її відрізнити від терміну «посилення» кримінальної від-

повідальності, яке є щирішим, і може проявитися не тільки в криміналізації, в її вузькому розумінні, а й у зміні складу кримінального правопорушення шляхом розширення кваліфікуючих його ознак. Посилення кримінальної відповідальності може відбутися і за рахунок підвищення або зміни санкції відповідної норми Особливої частини Кримінального кодексу України. Отже, термін «посилення» кримінально-правової репресії, на нашу думку, може включати в себе як криміналізацію, так і пеналізацію. Детальніше про це мова піде у наступному параграфі.

Наступним завданням є визначення оптимальних заходів впливу на винного (пеналізація та депеналізація). На сьогодні визнано, що вітчизняний та іноземний досвід застосування кримінального законодавства свідчить, з одного боку, про обмеженість можливостей кримінального покарання в досягненні мети загальної та спеціальної превенції, а з іншого – про значні матеріальні та духовні затрати, які пов'язані з застосуванням кримінального покарання. Необхідно пам'ятати, що кримінальне покарання, як казав свого часу професор Л. В. Багрій-Шахматов, є взаємострим мечом, що ранить не тільки самого суб'єкта, а й державу, яка реагує на вчинений злочин, призначаючи це кримінальне покарання. Тому принцип співрозмірності ступеню тяжкості вчиненого кримінального правопорушення повинен відповідати змісту правообмежень, з якими пов'язаний той чи інший захід кримінально-правового характеру, якій застосовує держава.

Визначаючи поняття депеналізації кримінальних правопорушень, слід виходити з наступного, по-перше, при депеналізації діяння продовжує залишатися кримінальним правопорушенням. Якщо ж діяння виключене з кола злочинних (декриміналізоване), або і не включалося до нього, то у першому випадку може йтися про депеналізацію лише як про необхідну складову частину декриміналізації, у другому – таке діяння виключає кримінальну відповідальність, а тому про депеналізацію йтися не може. По-друге, існує правова база для незастосування кримінального покарання до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. При цьому, якщо розглядати кримінальне покарання лише як складову частину правообмежень, які розповсюджуються на суб'єкта кримінального правопорушення, то запобіжний характер міри покарання може бути реалізований за рахунок застосування не-

обхідного та достатнього заходу (засобу) кримінально-правового характеру.

Одним з найважливіших завдань кримінально-правової політики є запобігання злочинності за допомогою заходів кримінально-правового впливу. Соціальна обґрунтованість і чітке формулювання кримінально-правових норм, їх застосування на практиці сприяють запобіганню кримінальних правопорушень як на загальному, так і на індивідуальному рівнях. Запобігання кримінальним правопорушенням є одним з найважливіших завдань, що стоять перед кримінально-правовою політикою, яка перспективно спрямованої на зменшення рівня злочинності у суспільстві.

Теоретичні розробки питання впливу кримінально-правової політики на злочинність дозволили сформулювати важливе положення, яке полягає у тому, що загальнозапобіжний потенціал кримінального законодавства полягає не в суворості кримінального покарання, а пов'язаний з його невідворотністю, з існуванням загрози його застосування. Ця теза вперше була сформульована ще Чезаре Беккарія.

Кримінально-правова політика спрямована на встановлення позитивної (перспективної) відповідальності, яка являє собою усвідомлення відповідальності перед суспільством, переконливості у необхідності суворого дотримання законів, в недопустимості вчинення кримінальних правопорушень та реалізації поведінки, яка заснована на цій установці. Встановлюючи коло злочинних діянь, кримінально-правова політика впливає на свідомість громадян, виховує в них негативне ставлення до кримінального правопорушення як соціального явища, до особи, яка його вчинила. Тому запобігання кримінальним правопорушенням є основним завданням Кримінального кодексу України [5, ч. 1 ст. 1]. Суттєве значення для запобігання кримінальним правопорушенням мають також заохочувальні норми кримінального закону, метою застосування яких є формування в особи, яка вже стала на шлях вчинення кримінальних правопорушень та перебуває в постзлочинному стані (посткримінальна поведінка), наміру відмовитися від подальшої злочинної поведінки, встати на шлях виправлення.

Наступним завданням є взаємодія з іншими елементами (складовими) кримінальної політики. Досягнення очікуваних наслідків у сфері протидії злочинності можливе лише за умови чіткої взаємодії між всіма елементами політики держави указаній сфері.

Кримінально-правова політика знаходиться у сфері внутрішньої політики держави і є складовою протидії злочинності, що базується на застосуванні норм кримінального законодавства із використанням засобів кримінально-правового впливу на злочинність. Вказана політика тісно пов'язана із зовнішньою політикою, міжнародно-правовими норми, наприклад, у ході протидії воєнним злочинам, наркозлочинності, транснаціональній організованій злочинності тощо.

Таким чином, кримінальна політика у сфері протидії злочинності визначає стратегію і тактику такої протидії, яка має на меті зниження рівня злочинності на підставі усунення причин та умов, що її породжують, за допомогою засобів кримінального, кримінального процесуального, кримінально-виконавчого законодавства та заходів запобігання злочинності.

1.2 Особливості кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану

Провівши власне доктринальне дослідження щодо розуміння поняття, завдань, принципів та складових кримінальної політики держави слід відмітити, що існує два магістральні шляхи (напрями) проведення вказаної політики держави – гуманізація та підсилення кримінальної репресії. Напрямок кримінальної політики обирається з урахуванням багатьох чинників: соціально-економічних, політичних, інформаційних, екологічних, міжнародно-правових, воєнно-політичних тощо. Тому кримінально-правова політика держави у мирні часи відрізняється від кримінально-правової політики в умовах воєнного стану.

Враховуючи, що в Україні з 24.02.2022 р. об'явлено військовий стан [14] у зв'язку із агресивним військовим повномасштабним вторгненням з боку РФ, особливого значення набули воєнно-політичний та міжнародно-правовий чинники впливу на вітчизняну кримінальну політику, наслідком чого є прийняття цілої низки законів, якими вносилися зміни у вітчизняне законодавство, у тому числі і кримінальне. Тому особливий науковий інтерес викликає вплив військового стану в державі на формування напрямку кримінально-правової політики, яка, в першу чергу, відбивається на національному кримінальному за-

конодавстві, необхідністю її узгодження із міжнародним кримінальним законодавством та діяльністю міжнародних судових інституцій, особливо, коли мова йде про вчинення військової агресії, геноциду, воєнних злочинів та необхідності кваліфікації та доказування факту вчинення вказаних злочинів.

Воєнний стан – особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [15]. Воєнний стан, відповідно до норм національного законодавства, по-перше, надає відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення такої загрози та забезпечення національної безпеки, по-друге, є однією з правових підстав часткового обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також законних інтересів юридичних осіб, що обмежено певним часовим проміжком, який визначається з урахуванням складності ситуації.

Згідно з п. 17 Конституції України, «Президент є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави. Відповідно до п. п. 18, 19, 20 Конституції, Президент очолює Раду національної безпеки і оборони України (п. 18); вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань (п. 19); приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі

загрози нападу, небезпеки державній незалежності України (п. 20) [9, ст. 106]. Обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також законних інтересів юридичних осіб, що обмежені певним часовим проміжком, вважаються законними, якщо здійснюються за вироком суду чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан [9, ч. 2 ст. 43].

Залежно від об'єктивних обставин та з урахуванням ескалації вторгнення РФ на території України, посилення кримінально-правової репресії було проведено у два етапи. По-перше, у зв'язку із вторгненням РФ на початку 2014 року на територію Донбасу та анексією Криму. По-друге, з початку 24.02.2022 р. повномасштабної війни РФ на території України та прийняттям низки законів, у тому числі і кримінально-правових, якими було внесені зміни не тільки у Загальну частину Кримінального кодексу України, а й і в Особливу.

Посилення кримінально-правової репресії з 2014 року було проведено шляхом внесення певних змін, які відбулися наступним чином:

- шляхом криміналізації найнебезпечніших діянь;
- пеналізації, під якою ми розуміємо підсилення деяких кримінально-правових санкцій, шляхом закріплення у якості обов'язкового додаткового виду кримінального покарання – конфіскації майна тощо.

1. *Перший етап посилення кримінально-правової репресії у зв'язку із вторгненням РФ* було проведено на підставі законів України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» від 08.04.2014 р. № 1183-VII (далі – Закон України від 08.04.2014 р.), яким було введено новий склад злочину – ст. 114-1. Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань; «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму» від 19.06.2014 р. № 1533-VII (далі – Закон України від 19.06.2014 р.), яким у Кримінальному кодексі було запроваджено новий склад злочину – ст. 110-2. Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України та «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 07.10.2014 р. № 1689-VII

(далі – Закону України від 07.10.2014 р.), яким було розширено підстави призначення конфіскації майна як додаткового виду кримінального покарання, що передбачено у санкціях норм різних розділів Особливої частини Кримінального кодексу України. Так, згідно із змінами, внесеними Законом України від 07.10.2014 р. до змісту ч. 2 ст. 59 конфіскація майна може призначатися не тільки за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу (ч. 2 ст. 59 КК). Таким чином, на підставі закону України від 07.10.2014 р. було змінено 14-ть санкцій норм Розділу I Особливої частини КК України – «Злочини проти основ національної безпеки» (ст. ст. 109, 110, 111, 112, 113, ч. 1 ст. 114), у яких закріпили конфіскацію у якості додаткового обов'язкового або додаткового факультативного виду покарання. Законом України від 07.10.2014 р. також було змінено 21-у санкцію норм Розділу IX Особливої частини КК України – «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» шляхом доповнення конфіскації майна у санкціях ст. ст. 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 260, 261 КК України [16, с. 136]. На підставі аналізу положень Закону України від 07.10.2014 р. станом на дату його прийняття, «конфіскація майна як додатковий вид кримінального покарання передбачена у 93-х санкціях норм Особливої частини КК України, з яких у 52-х санкціях (55,9 %) норм вона передбачена як обов'язкове додаткове покарання, а у 41 (44,1 %) – у якості факультативного додаткового виду покарання» [16, с. 137–138]. Вказаним законом було розширено правові гарантії щодо застосування заохочувального інституту – звільнення від кримінальної відповідальності до певного кола осіб. Так, ст. 258. Терористичний акт була доповнена новою частиною наступного змісту «Особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті в частині погрози вчинення терористичного акту, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла його припиненню або розкриттю, у разі якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо в її діях немає складу іншого злочину» (ч. 6 ст. 258 КК).

Законом України від 14.10.2014 р. № 1698-VII, була звужена можливість застосування такого заохочувального інституту як звільнення від кримінального відповідальності щодо осіб, які були визнані винними у вчиненні корупційних злочинів (ст. 45 – 48 КК), а також на вказану категорію осіб не розповсюджується можливість застосування ст. ст. 69 КК (Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом), 75 КК (Звільнення від відбування покарання з випробуванням), 79 КК (Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років) тощо.

Важливим етапом на шляху нормативного визначення та забезпечення національної безпеки в Україні було прийняття Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII, яким було визначено основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз [17]. Аналізуючи положення Розділу I Особливої частини КК України та їх значення для безпеки держави у її різних сферах слід погодитися з професором О. А. Чуваковим про те, що «родовим об'єктом злочинів проти основ національної безпеки є суспільні відносини із забезпечення безпеки держави в основних сферах її діяльності, а саме у сфері охорони конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності й недоторканості, інформаційної, економічної й екологічної безпеки» [18, с. 333].

II. Другий етап посилення кримінально-правової репресії був пов'язаний із зміною воєнно-політичної ситуації та як наслідок введення на території України з 24.02.2022 р. воєнного стану, що потягло за собою внесення нових змін до чинного Кримінального кодексу України.

Посилення кримінально-правової репресії після 24.02.2022 року відбулося шляхом внесення змін до норм як Загальної, так і Особливої частин Кримінального кодексу України.

Зміни у норми Загальної частини КК України було внесено шляхом:

- збільшення максимального строку виду кримінального покарання проявилось у наступних формах: такий «змішаний» вид покарання (тобто це покарання, яке може бути призначено як основне, так і як додаткове – ч. 3 ст. 52 КК України) як позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною

діяльністю (ст. 55 КК України) за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтею 111-1 КК України, призначається на строк від десяти до п'ятнадцяти років; заборонено повне звільнення законом про амністію від відбування покарання осіб, які скоїли державну зраду та диверсію (ч. 4 ст. 86 КК України).

- зміни редакції: ч. 5 ст. 49 КК України, а саме «Давність не застосовується у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114-2, проти миру та безпеки людства, передбачених у статтях 437-439 і частині першій статті 442 цього Кодексу»; ч. 4 ст. 48 «Довічне позбавлення волі за вчинення готування до злочину та вчинення замаху на злочин не застосовується, крім випадків вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114-2, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених у статтях 437-439, частині першій статті 442 та статті 443 цього Кодексу»; у п. 4 ч. 1, ч. 2 ст. 96-3 КК України «Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» розширено перелік складів, за рахунок ст. 114-2 КК як правової підстави для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Зміни до Особливої частини чинного Кримінального кодексу України було внесено шляхом:

1. Перший напрям посилення кримінально-правової репресії – криміналізація найнебезпечніших діянь в умовах воєнного стану, а саме закріплення наступних нових злочинів: ст. 111-1. Колабораційна діяльність; ст. 111-2. Пособництво державі-агресору; 114-2. Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану; ст. 201-2. Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги; ст. 435-1. «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю»; 436-2. «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників».

2. Змінено назву та редакцію деяких складів кримінальних правопорушень: ст. 161. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками доповнено положенням, відповідно до якого визнано злочином умисні дії, спрямовані на розпалювання регіональної ворожнечі.

3. Посилена кримінальна відповідальність за вчинення окремих злочинів проти власності в умовах воєнного стану шляхом запровадження нової кваліфікуючої ознаки у ряді вже існуючих складів, а саме вчинення певних злочинних дій «в умовах воєнного або надзвичайного стану», наприклад у ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 191 КК України; статтю 361 КК України також доповнено новою ч. 5, в якій визначено особливо кваліфікований склад злочину: «Дії, передбачені частиною третьою або четвертою цієї статті, вчинені під час дії воєнного стану»;

4. Посилення деяких санкцій у бік збільшення позбавлення волі як виду покарання, наприклад, за вчинення державної зради (ст. 111 КК України) в умовах воєнного стану та диверсії (ст. 113 КК України) в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, а саме: позбавлення волі на строк 15 років або довічне позбавлення волі, з обов'язковою конфіскацією майна; посилено санкцію у статті 361-1 КК України, відповідно до змін у яку створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут може каратися позбавленням волі на строк до трьох років; підвищено санкцію ст. 432 КК «Мародерство» та встановлено мінімальну межу покарання у виді позбавлення волі строком на п'ять років до десяти років.

Окремим напрямом змін до норм чинного Кримінального кодексу України у воєнному стані є впровадження певних положень, які виключають факт притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчиняють певні дії, що передбачені у нормах КК України, та свідчать про втрату суспільної безпеки особи, яка вчиняє такі дії. А саме:

- запровадження у Розділі VIII – «Обставини, що виключають протиправність діяння» нової обставини, а саме ст. 43-1 КК – виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Наявність цієї обставини

розширило коло вже існуючих обставин, наявність яких нівелиює суспільну небезпеку вчиненого діяння та як наслідок виключає, за загальним правилом, притягнення до кримінальної відповідальності особи за відсутністю у її діях складу. Закріплення вказаної обставини свідчить про особливе відношення законодавця до захисників Вітчизни, які діють у певній обстановці, що робить їх дії суспільно корисними та виключає факт притягнення їх до кримінальної відповідальності, так як такі дії не вважаються суспільно небезпечними за умов, вказаних у цій статті;

- добровільна здача органам влади зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухові пристрої, яка тягне за собою не притягнення до кримінальної відповідальності (нова редакція ч. 3 ст. 263 КК України). Законом від 24.03.2022 р. № 2150-IX «Про внесення зміни до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв» ч. 3 ст. 263 КК України була викладена у наступній редакції «Не підлягає кримінальній відповідальності за вчинення дій, передбачених частиною першою або другою цієї статті, особа, яка добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої». Аналізуючи зміст нової редакції ч. 3 ст. 263 КК слід констатувати застосування законодавцем юридичної фікції, оскільки склад був, але «зникає», якщо особа добровільно здала органам влади зброю, боєприпаси тощо. Тобто вказаний вид юридичної техніки для досягнення цілей правового регулювання визнає недійсними ті юридичні факти, що наявні в реальному житті, і навпаки. Це свідчить про спрощення юридичної процедури вирішення правових наслідків застосування вказаної норми, оскільки в такому випадку кримінальне провадження закривається не судом за процедурою звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК), а закривається слідчим, дізнавачем чи прокурором за відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 і ч. 4 ст. 284 КПК); якщо ж відповідну обставину виявлено під час судового розгляду, суд ухвалює виправдувальний вирок (ч. 7 ст. 284 КПК).

Розглянемо детальніше вказані зміни до чинного Кримінального кодексу України.

Одною з перших новел, яка була впровадження з початком військового повномасштабного вторгнення РФ на територію України, законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 р. № № 2108-IX, є ст. 111-1. Колабораційна діяльність. Термін колаборація (від фр. collaboration – «співробітництво») означає діяння, що здійснюється у формах, які передбачені складом ст. 111-1 КК України. Вказані дії вчинюються спеціальним суб'єктом – громадянином України. Важливою ознакою вказаних форм колабораційної діяльності є їх публічність. При цьому ст. 111-1 КК України слід розмежовувати від суміжних складів, а саме від публічних закликів до зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ст. 110 КК). Якщо публічні заклики передбачають ознаки ст. 111-1 та ст. 110, вказані дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14.04.2022 р. № 2198-IX було криміналізовано «Умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої» (ст. 111-2 КК України). У вказаній статті перераховані чотири форми вчинення пособницьких дій державі-агресору. Усім чотирьом фор-

мам притаманні наступні обов'язкові ознаки: прямий умисел; спрямованість дій суб'єкта на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора; мета – завдання шкоди Україні; суб'єкт злочину – громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, за винятком громадян держави-агресора.

Новелою в Кримінальному кодексі України є запровадження відповідальності за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (стаття 114-2). Особливістю впровадження вказаного складу є те, що його положення були змінені двічі, отже, виникла ситуація зворотної чинності кримінального закону у часі, яка визначена у ст. 58 Конституції України та ч. 1 ст. 5 КК України, а саме законом України від 24.03.2022 р. № 2160-IX, яким Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 114-2 (набрав чинності з 27.03.2022 р.), після цього у ст. 114-2 КК було внесено знов зміни законом України від 01.04.2022 р. № 2178-IX (набрав чинності з 13.04.2022 р.). При цьому перша редакція передбачала більш широке коло протиправних дій. Аналізуючи об'єктивну сторону складу ст. 114-2 КК України слід вказати, що публічність не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони вказаного складу, оскільки вказаний злочин може бути вчинений усно, письмово через використання різних інформаційних приладів, наприклад, через Viber, WhatsApp, Facebook тощо.

Наступною новелою є закріплення законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» від 24.02.2022 р. № 2155-IX нового складу, передбаченого 201-2. «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги». Вказана стаття передбачає три форми кримінального правопорушення: 1) продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги; 2) використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги; 3) укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном (товарів (предметів) гуманітарної допомоги, благодійних пожертв, безоплатної допомоги). Для усіх трьох форм

вказаного кримінального правопорушення обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є мета – отримання прибутку.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану» від 24.03.2022 р. № 2149-IX було змінено редакцію складу, передбаченого ст. 361. Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж, а також підсилено санкції. В умовах військового вторгнення в Україну країни-агресора вкрай необхідною є посилення спроможності захисту нашої держави від постійних кібератак, що є однією з форм відсічі та стримуванні збройної агресії РФ. У новій редакції ст. 361 КК України відбулося розмежування відповідальності за несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж в залежності від спричинених наслідків, а також посилюються санкції за вчинення відповідного кримінального правопорушення, але на думку вчених, вказані зміни мають і недоліки. Так, на думку М. І. Хавронюка, «Наслідки у виді «витоку, втрати, підробки, блокування інформації, спотворення процесу обробки інформації або до порушення встановленого порядку її маршрутизації», що були передбачені в ч. 1 ст. 361 КК, з цієї частини виключені і визначені у новій частині 3 ст. 361 КК. При цьому злочин, передбачений ч. 1 ст. 361 КК, який карався, зокрема, позбавленням волі на строк до трьох років, трансформовано у кримінальний проступок. Тут має місце помилка законодавця – надмірна криміналізація» тощо [19].

Наступною новелою є склад кримінального правопорушення, який передбачено ст. 435-1. Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю. Стаття 435-1 КК України була запроваджена законом України від 03.03.2022 р. № 2110-IX, який набрав чинності 16.03.2022 р. Об'єктивна сторона ст. 435-1 характеризується наступними трьома формами злочину: 1) образа честі і гідності військовослужбовцю; 2) погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, його близьким родичам чи членам сім'ї; 3) виготовлення та поширення матеріалів, які містять образу честі і гідності, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, його близьким родичам чи членам сім'ї. Вказана норма є спеціальною,

оскільки вказані злочинні дії відбуваються щодо спеціального потерпілого – військовослужбовця, його близький родич або член сім’ї.

Наступний напрям посилення кримінально-правової репресії – посилення деяких санкцій у бік збільшення строку покарання, а саме позбавлення волі як виду покарання, наприклад, підвищено санкцію ст. 432 КК «Мародерство» як військове правопорушення, а саме «Викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених (мародерство), - карається позбавленням волі на строк від п’яти до десяти років. Законом України від 03.03.2022 р. № 2117-IX санкцію складу змінено з трьох до п’яти років. У зв’язку із встановленням в Україні воєнного стану ускладнилися процеси кваліфікації та розмежування суміжних складів злочинів. Так, визначальною ознакою мародерства як злочину є вказівка на його місце – поле бою. Саме за цією ознакою об’єктивної сторони відрізняють викрадення як кримінальні правопорушення проти власності від мародерства. Якщо ж викрадення вчинено на території України, на якій не ведуться бойові дії, такі суспільно небезпечні діяння кваліфікуються за нормами Розділу VI Особливої частини – «Кримінальні правопорушення проти власності».

Згідно з статистичними даними МВС України, станом на 13 квітня, починаючи з 24.02.2022 р., розпочато понад 12,5 тисячі кримінальних проваджень. Із них:

- за порушення законів та звичаїв війни – 4561 провадження;
- за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України – 1431;
- за колабораційну діяльність – 188;
- за диверсії – 36;
- за планування, підготовку, розв’язування та ведення агресивної війни – 8;
- за теракт – 10;
- за державну зраду – 12 [20].

Станом на 12.05.2022 р. «до суду направлено перший обвинувальний акт за фактом порушення законів та звичаїв війни, поєданого з умисним вбивством (ч. 2 ст. 438 КК України) відносно військовослужбовця РФ, який за наказом іншого окупанта вбив цивільного прицільним пострілом у голову» [21].

Отже, оскільки закон про кримінальну відповідальність, що встановлює кримінальну протиправність діяння, посилює кримінальну

відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі (ч. 2 ст. 5 КК України), тому такі законодавчі зміни, передбачені у нових складах або закріпленні нові кваліфікуючі обставини чи підсилення санкцій, не можуть розповсюджуватися на осіб, які вчинили їх до вступу вказаних змін у чинність.

Особливістю нормативних змін, які вносяться у національне кримінальне законодавство під час воєнного стану, є їх здійснення із застосуванням міжнародно-правових положень, передбачених у відповідних міжнародних конвенціях, підписаних та ратифікованих парламентом, з метою безперешкодного притягнення до кримінальної відповідальності військових злочинців, винних у вчиненні певних злочинів, а саме: а) геноцид; б) злочини проти людяності; с) воєнні злочини; d) злочин агресії (ст. 5 Римського статуту міжнародного кримінального суду) із звіренням з відповідними заявами до Міжнародного кримінального суду [22].

У Верховній Раді України зареєстрували урядовий законопроект «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» (від 20.04.2022 р. № 7304). Ратифікація Римського статуту, по-перше, є однією з вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яку Україна досі не виконала (ст. 8 Угоди), по-друге, дозволить Україні мати всі права, включаючи процесуальні та організаційні, які мають держави-учасниці Міжнародного кримінального суду.

Отже, ратифікація Верховною Радою України Римського статуту надасть можливості запровадження певних процесуальних механізмів щодо реалізації притягнення воєнних злочинців до кримінальної відповідальності. Мова йде про вчинення вказаних у ст. 5 Римського статуту злочинів, які було вчинено проти мирного населення на тимчасово окупованих територіях України або на територіях України, в яких велися активні бойові дії.

Висновки

Розглянувши поняття, завдання та магістральні шляхи (напрями) реалізації кримінально-правової політики, її особливості в умовах воєнного стану слід зробити наступні висновки:

1. Кримінальна політика держави щодо протидії злочинності у її загальному значенні – це система заходів, методів, інструментів і форм державного впливу на злочинність.

Кримінальну політику, на нашу думку, можна визначити як розроблену та забезпечену державним примусом стратегію та тактику протидії злочинності.

У зв'язку з цим кримінальну політику у сфері протидії злочинності варто поділити на:

- кримінально-правову – як діяльність зі створення соціально обумовленого кримінального законодавства, яка здійснюється у формі криміналізації або декриміналізації (пеналізації або депеналізації) за для диференціації кримінальної відповідальності, запобігання подальшим суспільно небезпечним проявам, передбаченим як кримінальні правопорушення, застосовуючи різні заходи кримінально-правового впливу;
- кримінальну процесуальну – як діяльність зі створення і застосування форм реалізації Кримінального кодексу України на усіх стадіях кримінального процесу;
- кримінально-виконавчу – як діяльність, яка направлена на виконання кримінальних покарань;
- кримінологічну (запобіжну) – як комплекс нормативно-правових, загально-соціальних та спеціально-кримінологічних заходів, які спрямовані на попередження злочинності та усунення її причин.

2. Кримінально-правова політика є одним з основних структурних елементів політики у сфері протидії злочинності, яка розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями та цілі кримінально-правового впливу на злочинність, яка відображається у нормах Кримінального кодексу України, практиці його застосування, актах офіційного тлумачення кримінально-правових норм тощо.

3. На формування магістрального шляху (напрямку) кримінально-правової політики впливає ціла низка об'єктивних чинників, а саме соціально-економічних, політичних, інформаційних, екологічних, міжнародно-правових, воєнно-політичних тощо. З часів набуття незалежності, Україна декілька разів змінювала свою кримінально-правову політику, яка у разі вчинення злочинів невеликої тяжкості (з 01 липня 2020 р. кримінальні проступки) та злочинів середньої тяжкості

(з 01 липня 2020 р. нетяжкі злочини), мала гуманістичний прояв, щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, то більшою частиною мова йшла про підсилення кримінально-правової репресії.

4. Починаючи з 2014 року, коли змінилася військова обстановка з об'єктивних обставин у зв'язку із агресивним вторгненням РФ на територію України, посилення кримінально-правової репресії було проведено у два етапи. По-перше, у зв'язку із вторгненням РФ на територію Донбасу та анексією Криму, кримінально-правова репресія були посилена, в першу чергу, за вчинення злочинів у сфері основ національної безпеки та громадської безпеки. По-друге, з початку 24.02.2022 р. повномасштабної війни РФ на території України вітчизняний законодавець прийняв цілу низку законів, у тому числі і кримінально-правових, якими було внесені зміни не тільки у Загальну частину Кримінального кодексу України, а й і в Особливу. У цій ситуації особливого значення набули воєнно-політичний та міжнародно-правовий чинники впливу на вітчизняну кримінальну політику, наслідком чого було прийняття цілої низки законів, якими вносилися зміни у вітчизняне законодавство, у тому числі і кримінальне. Тому особливий науковий інтерес викликає саме вплив військового стану держави на формування напряму кримінально-правової політики держави, яка, в першу чергу, відбивається на національному кримінальному законодавстві із необхідністю звертатися до норм міжнародного законодавства та міжнародних судових інституцій, особливо, коли мова йде про вчинення військової агресії, геноциду, воєнних злочинів та необхідності кваліфікації та доказування факту вчинення вказаних злочинів.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [14]. Військовий стан, по-перше, надає відповідним

органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення такої загрози та забезпечення національної безпеки, по-друге, є однією з правових підстав часткового обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також законних інтересів юридичних осіб, що обмежено певним часовим проміжком, який визначається з урахуванням складності ситуації.

Посилення кримінально-правової репресії з 2014 року було проведено шляхом внесення певних змін як до норм Загальної частини, так і норм Особливої частини Кримінального кодексу України, які відбулися наступним чином:

- шляхом криміналізації найнебезпечніших діянь;
- пеналізації, під якою ми розуміємо підсилення деяких кримінально-правових санкцій, шляхом закріплення у деяких санкціях у якості обов'язкового такий додатковий вид покарання як конфіскація майна тощо.

Посилення кримінально-правової репресії після 24.02.2022 р. відбулося також шляхом внесення змін до норм Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу України.

Зміни у Загальну частину КК України було внесено шляхом:

- збільшення максимального строку такого «змішаного» виду покарання (тобто це покарання, яке може бути призначено як основне, так і як додаткове – ч. 3 ст. 52 КК України) як позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – ст. 55 КК України, а саме позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне або додаткове покарання за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених статтею 111-1 КК України, призначається на строк від десяти до п'ятнадцяти років;
- зміни редакції: ч. 5 ст. 49 КК України, а саме «Давність не застосовується у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114-2, проти миру та безпеки людства, передбачених у статтях 437-439 і частині першій статті 442 цього Кодексу»; ч. 4 ст. 48 «Довічне позбавлення волі за вчинення готування до злочину та вчинення замаху на злочин не застосовується, крім випадків вчинення

злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114-2, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених у статтях 437-439, частині першій статті 442 та статті 443 цього Кодексу»; у п. 4 ч. 1, ч. 2 ст. 96-3 КК України «Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» розширено перелік складів, за рахунок ст. 114-2 КК як правової підстави для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Посилення кримінально-правової репресії шляхом внесення змін до Особливої частини КК України відбулося наступним шляхом:

- криміналізації найнебезпечніших діянь;
- запровадження нової кваліфікуючої ознаки у ряді уже існуючих складів, а саме вчинення певних злочинних дій «в умовах воєнного або надзвичайного стану», наприклад у ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 191 КК України;
- посилення деяких санкцій у бік збільшення позбавлення волі як виду покарання, наприклад, підвищено санкцію ст. 432 КК «Мародерство» тощо.

Окремим напрямом змін до норм чинного Кримінального кодексу України у воєнному стані слід виділити впровадження певних положень, які виключають факт притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчиняють певні дії, що передбачені у нормах КК України, та свідчать про втрату суспільної безпеки особи, яка вчиняє такі дії, а саме закріплення нової обставини, що виключає протиправність діяння – ст. 43-1 КК та нова редакція ч. 3 ст. 263 КК, в якій законодавцем була закріплена юридична фікція, оскільки склад був, але «зникає», якщо особа добровільно здала органам влади зброю, боеприпаси тощо. Тобто вказаний вид юридичної техніки для досягнення цілей правового регулювання визнає недійсними ті юридичні факти, що наявні в реальному житті. Це свідчить про спрощення юридичної процедури вирішення правових наслідків застосування таких норм.

Особливістю нормативних змін, які вносяться у національне кримінальне законодавство під час воєнного стану, є їх здійснення із застосуванням міжнародно-правових положень, передбачених у відповідних міжнародних конвенціях, підписаних та ратифікованих парламентом, з метою безперешкодного притягнення до кримінальної

відповідальності військових злочинців, винних у вчиненні певних злочинів, а саме: а) геноцид; б) злочини проти людяності; с) воєнні злочини; д) злочин агресії (ст. 5 Римського статуту міжнародного кримінального суду) із зверненням з відповідними заявами до Міжнародного кримінального суду [22].

Література

1. Словник української мови: URL: <http://sum.in.ua/s/polityka> (дата звернення: 09.05.2022)
2. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини. Надвірна: Вид-во ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2009. 168 с.
3. Джу́жа О. М. Науково-практичний інтерес до становлення кримінально-виконавчої та кримінологічної політики України. URL: <http://mndc.naiu.kiev.ua>
4. Шаку́н В. І. Влада і злочинність. К.: Пам'ять століть, 1997. 226 с.
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. із змінами та доповненнями станом на 14.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.05.2022)
6. Гончар (Павлова) Т. О. Поняття та основні етапи формування кримінальної політики: теоретичний аспект. *Правова держава*. 2009. № 11. С. 93–96.
7. Борисов В. І., Фріс П. Л. Засади сучасної кримінально-правової політики. URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/borysov,%20fris.pdf> (дата звернення: 09.05.2022)
8. Кравченко С., Панов М. Новий етап розвитку кримінального законодавства України. URL: <http://www.golos.com.ua/article/348408> (дата звернення: 09.05.2022)
9. Конституція України від 28.06.1996 р. із змінами та доповненнями станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.05.2022)
10. Павлова Т. О. До питання про критерії розмежування кримінального проступку та злочину: *Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності*: матеріали Міжнародної наук.-практ. Інтернет конф. 27 лист. 2020 р. Одеса : ОДУВС, 2020. С. 24–26.

11. Мельник М. І. Помилкова криміналізація: види, причини та наслідки. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 5. С. 94–98.
12. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Істина, 2004. 504 с.
13. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К.: Атіка, 2005. 332 с.
14. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. Президент України: офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 09.05.2022).
15. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 09.05.2022)
16. Павлова Т. О. Види конфіскації за чинним Кримінальним кодексом України. *Правова держава*. 2016. № 23.С. 135–140.
17. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 09.05.2022)
18. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики: монографія. Відп. ред. О. М. Костенко. Одеса : Фенікс, 2017. 362 с.
19. Хавронюк М. І. Втручання в роботу інформаційно-комунікаційних систем: кримінальна відповідальність. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/vtruchannya-v-robotu-informatsijno-komunikatsijnyh-system-kryminalna-vidpovidalnist/> (дата звернення: 09.05.2022)
20. Кого і як каратимуть за колабораціонізм. URL: <https://novynarnia.com/2022/04/19/koly-prosto-vykonuvaty-svoyu-robotu-cze-takozh-zrada-kogo-i-yak-karatymut-za-kolaboraczionizm/> (дата звернення: 09.05.2022)
21. Єнін Є. Деталі першого обвинувального акту проти російського окупанта. URL: <https://mvs.gov.ua/news/jevgenii-jenin-rozpoviv-detali-persogo-obvinuvalnogo-aktu-proti-rosiiskogo-okupanta> (дата звернення: 09.05.2022)
22. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 09.05.2022)